ΕΛΛΗΝΕΣ Η ΡΩΜΙΟΙ;

ΥΠΟ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΕΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗ ΕΝ ΤΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΙ **ΑΓΩΝΙ**

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1901

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

10.

Φίλε κύριε Συντάκτα,

Σᾶς παρακαλῶ νὰ φιλοξενήσετε εἰς τὰς στήλας σας ὀλίγας προχείρους παρατηρήσεις μου περὶ τῆς γνώμης, τὴν ὁποίαν εἰς τὸ χθεσινὸν φύλλον τοῦ Ἄστεως ἀναπτύσσει ὁ κ. Κωστῆς Παλαμᾶς, ὑποστηρίζων ὅτι ὁ ἀκραιφνῶς δημώδης τύπος τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ὀνόματος εἶναι Ῥωμιὸς καὶ ἕνεκα τούτου προτιμητέος τοῦ δυσκινήτου ὀνόματος Ἕλλην, ὅπερ θεωρεῖ ὡς δημιούργημα τῆς ἐπισήμου γλώσσης. Ἡ συζήτησις, ἂν καὶ συζήτησις περὶ λέξεων, ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ θεωρηθῇ ὡς κενόσπουδός τις ματαιολογία, διότι οὐδαμῶς εἶναι ἀδιάφορος ἡ γνῶσις τοῦ ἀληθοῦς ἡμῶν ἐθνικοῦ ὀνόματος καὶ ἡ ἐξέτασις περὶ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ, ἂν τῷ ὄντι ἐπῆλθεν ἐκ μικρολόγου ζήλου πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, ζήλου παραβιάζοντος καὶ διαστρέφοντος τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ εἰς σχολαστικοὺς μωροσόφους προσιδιάζοντος.

Ὁ κ. Παλαμᾶς πιστεύει ὅτι ὁ Ἕλλην ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐποίησεν ὁ Ῥήγας τὸν Θούριόν του, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη, ἐκάλει καὶ καλεῖ ἑαυτὸν Ῥωμιόν. Ἐπικαλεῖται δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου στίχους μεσαιωνικῶν ποιημάτων καί τινων δημοτικῶν ᾀσμάτων, καθὼς καὶ τοὺς λόγους δύο πρωταθλητῶν τῶν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγώνων, τοῦ Λάμπρου Κατσώνη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὧν ὁ τελευταῖος εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα του ἔχει τὴν φράσιν «οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ῥω-

μαῖοι». Θὰ ἴδωμεν ὅτι ταῦτα οὐδὲν μαρτυροῦσιν· ἐν παρόδῳ δὲ παρατηροῦμεν ὅτι ἂν ὁ Κολοκοτρώνης ὀνομάζει ἅπαξ τοὺς ὁμοεθνεῖς του Ῥωμαίους, χιλιάκις ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τοὺς ὀνομάζει Ἕλληνας· οἱανδήποτε σελίδα τῶν Ἀπομνημονευμάτων του καὶ ἂν ἀνοίξῃς θὰ ἴδῃς πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενον τὸ ὄνομα τοῦτο.

Ἀλλ' οὐδεμία ὑπῆρχε χρεία μαρτυριῶν πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν ἑαυτοὺς καὶ Ῥωμιούς· οὐδεὶς ἠμφισβήτησέ ποτε τὸ πρᾶγμα. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τοῦτο· ἀλλὰ συνηγορῶν ὑπὲρ τοῦ κ. Ἐφταλιώτη προκρίναντος νὰ ἐπιγράψῃ τὸ βιβλίον του Ἱστορίαν τῆς Ῥωμιοσύνης καὶ ὄχι Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὤφειλε ν' ἀποδείξῃ πρῶτον μὲν ὅτι ἡ ἵδρυσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διέκοψε πάντα δεσμὸν συνέχοντα τὸν Ἕλληνα τοῦ παλαιοῦ κόσμου πρὸς τὸν ὑπήκοον τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Ἕλληνα, τὸν γενόμενον Ῥωμαῖον πολίτην· ἔπειτα δὲ, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 εἶχεν ἐξαλειφθῇ ἐκ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὸ ὄνομα τοῦ Ἕλληνος, ἀντικατασταθὲν διὰ τοῦ Ῥωμιοῦ· εἶναι τοῦτο ἀληθές; ἐν τούτῳ ἔγκειται τὸ ζήτημα.

Ὅτε τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀπόσεισιν τῶν δεσμῶν τῆς μακραίωνος δουλείας συνῆλθον οἱ πληρεξούσιοι πασῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τὴν Ἐπίδαυρον τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 διὰ νὰ κηρύξωσι τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἔθνους καὶ συντάξωσι τὴν πολιτείαν αὐτοῦ, ἑλληνικὸν τὸ ὠνόμασαν: «Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος — κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν». Καὶ ἐν τῷ προσωρινῷ πολιτεύματι τῆς Ἑλλάδος, ἡ συνέλευσις ἐκείνη Ἑλληνικὴν ὠνόμασε τὴν ἐπικράτειαν, ἑλ-

ληνικὴν τὴν διοίκησιν καὶ ἀνεγνώριζεν ὡς Ἕλληνας πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας αὐτόχθονας κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας Καὶ δὲν ἦτο αὕτη ἡ πρώτη πρᾶξις τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ ἔθνους. Ἤδη ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Καλαμάτας τὴν 28 Μαρτίου 1821, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ἐν τῇ προκηρύξει του πρὸς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἀνεκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐξ Ἰασίου ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης προσεκάλει διὰ τῶν προκηρύξεών του τοὺς μεγαλοψύχους Ἕλληνας νὰ σπεύσωσι πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος των, ἐξέφραζε δὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι οὐδεμία ἑλληνικὴ καρδία θὰ μείνῃ ἀδιάφορος καὶ ἄδρανὴς εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος. Καὶ καθ' ὅλον ἐν γένει τὸν ἀγῶνα, ὁσάκις ἐπισήμως ὡμίλουν ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους ὠνόμαζον Ἑλλάδα τὴν πατρίδα των καὶ Ἕλληνας τοὺς ὁμοεθνεῖς. «Ἡ παντελὴς ἀπελπισία, ἀποτέλεσμα τοῦ σκληροτάτου ζυγοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, ἔβαλεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ ὅπλα», ἐκήρυσσεν ἐκ Μεσολογγίου κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1821 ἡ γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα ἐξ Ἀμφίσσης ἡ γερουσία τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐβεβαίου, ὅτι «ἡ Ἑλλὰς ἔλαβε τὰ ὅπλα, διὰ ν' ἀγοράσῃ μὲ τὴν τιμὴν τοῦ αἵματός της τὴν πολύτιμον ἀνεξαρτησίαν της»· ἐν τῷ πρώτῳ δὲ ἄρθρῳ τῆς Νομικῆς διατάξεως ὥριζεν, ὅτι «ὅσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν εἶναι Ἕλληνες».

Δὲν εἶναι ταῦτα τυχαῖα συμπτώματα, οὐδὲ δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν ἐπήρειαν φιλαρχαίων λογίων, εἰς μόνον τὸ παρελθὸν ἀποβλεπόντων, τυφλωττόντων δὲ εἰς τὸ παρόν· ἀλλ' εἶναι ἡ ὁμόφωνος φωνὴ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἥτις ἐλευθέρα παντὸς δεσμοῦ ἀνακηρύσσει διαπρυσίως ὅτι ἦλθεν εἰς

ἐπίγνωσιν ἑαυτῆς καὶ συναισθάνεται ὁποῖα καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τὸ ἔθνος ἡ μακρὰ καὶ ἔνδοξος ἱστορία του· καὶ φαίνεται μᾶλλον ὡς τις ἀπήχησις τῶν λόγων οὓς ὁ ἡρωϊκὸς πρόμαχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τελευταῖος βασιλεὺς αὐτῆς εἶπε τὴν παραμονὴν τῆς ἁλώσεως πρὸς τοὺς προκρίτους τοῦ ἔθνους, ἀποκαλῶν αὐτοὺς ἀπογόνους Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων (Φραντζῆς Γ', 6 σ. 275), τὴν δὲ πόλιν, ὑπὲρ ἧς ὁ ἀγών, «καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων Ἑλλήνων» (αὐτ. σ. 276).

Διότι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὴν καταγωγήν του, οὐδ' ἐξέλιπέ ποτε κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας, τοὺς διαρρεύσαντας ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὄνομα Ἕλλην. Ἐπεκράτησαν μὲν ὡς ὀνόματα τοῦ ἔθνους ἄλλα ἐπείσακτα καὶ μάλιστα τὸ τῶν Ῥωμαίων· ἀλλ' ὁσάκις ἡ ἀνάγκη ἢ τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην ἐπιβαλοῦσα παρήρχετο ἐπανήρχετο καὶ τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομα. Τρία δ' ἦσαν κυρίως τὰ αἴτια, ὧν ἕνεκα ἐπὶ μακρὸν προεκρίνετο τούτου τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα. Ἡ ἀποδοκιμασία καὶ προπηλάκισις τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἡ ἐγκατάστασις τῆς ἕδρας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν Κωνσταντινουπόλει· καὶ τρίτον ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τοῦ ἔθνους ἐπιβεβλημένη ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τοῦ ὀνόματος τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς διατήρησιν καὶ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων ποτὲ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐθνῶν.

Εἶναι δ' ὄντως θαυμαστὸν πῶς δὲν ἐξηλείφθη παντελῶς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ἀλλὰ τοὐναντίον διετηρήθη τηλικαύτας καταπαλαῖσαν ἀντιθέτους δυνάμεις. Ἀφ' ἧς ὁ ἅγιος Ἀθα-

νάσιος ἔγραψε τὸν κατὰ Ἑλλήνων λόγον του, τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀνεθεματίζετο καὶ κατεχλευάζετο καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ ἐν ἐκκλησιαστικοῖς συγγράμμασι, συνώνυμον γενόμενον τοῦ εἰδωλολάτρου ἢ αἱρετικοῦ, ὅθεν προσετίθετο ἐνίοτε πρὸς δυσφημίαν καὶ εἰς ἄλλα ἐθνικὰ ὀνόματα. Ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ζήσας ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Θεοδώρητος ὁ Κύρρου Ἕλληνας ὀνομάζει οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας τὸ γένος, τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν ἐθνικήν των θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ πάντα μὴ πιστεύοντα τὴν ἀληθῆ πίστιν· οὕτω π. χ. τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ ἀποκαλεῖ ἱερεῖς τῶν Ἑλλήνων (Ἀποκρίσεις 96 σ. 89). Ὁ δὲ κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ζήσας Ἰωάννης ὁ Μόσχος λέγει που «Σαρακηνός τις Ἕλλην» (Λειμωνάριον 133).

Οὐδεὶς λοιπὸν τῶν ἐκχριστιανισθέντων Ἑλλήνων ἐτόλμα νὰ φέρῃ τὸ καταδεδικασμένον ὄνομα, ἐκ φόβου μὴ ἐπισύρῃ καθ' ἑαυτοῦ τὰς ἀρὰς τῆς ἐκκλησίας. Καὶ συνέβη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς κατισχύσεως ἐν τῷ κράτει τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὅτε ἀκόμη τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶχε διαδοθῇ ὡς ἐθνικὸν τῶν ὑπηκόων τοῦ ἀρτιπαγοῦς ἐν τῇ ἀνατολῇ ῥωμαϊκοῦ κράτους, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς κοινὴν χρῆσιν παλαιὰ καὶ λησμονημένα ἐθνικὰ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματα. Ἔκτοτε πιθανῶς ἐκλήθησαν Ἑλλαδικοί, δι' ἐπιθέτου δηλ. εὑρισκομένου καὶ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ τοῦ Ϛ' αἰῶνος π. Χ. Ξενοφάνει, οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Μείζονα δ' ἴσως ἔλαβε διάδοσιν καὶ τὸ παλαιότατον τῶν Ἑλλήνων ὄνομα Γραικός, πλεονεκτοῦν κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐδήλουν τοὺς Ἕλληνας καὶ οἱ λαοὶ τῆς δύσεως. Ὁ ἱστορικὸς Πρίσκος (σ. 190 ἐκδ. Βόννης) διηγεῖται, ὅτι κατὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀττίλαν πρεσβείαν τῶν Ῥωμαίων (τῷ 448) συνήντησέ τινα ὃν ἐξέλαβεν ὡς βάρβαρον ἐκ τοῦ ἐνδύ-

ματος, προσαγορεύσαντα αὐτὸν «ἑλληνικῇ φωνῇ»· ἐπειδὴ δ' ἠπόρησεν ὅτι ἑλληνίζει Σκύθης ἀνήρ, τὸν ἠρώτησε τίς εἶναι· ἀπεκρίθη δ' ἐκεῖνος ὅτι εἶναι «Γραικὸς τὸ γένος».

Ἡ ὀργάνωσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὡς ῥωμαϊκοῦ, ἡ διατήρησις ἐν αὐτῷ τῶν διοικητικῶν παραδόσεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ προσηγορία τῶν Ῥωμαίων, ἣν ἔφερον οἱ ὑπήκοοι, συνετέλεσαν βεβαίως ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ὀνόματος τούτου εἰς τοὺς Ἕλληνας. Καίτοι δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος τὰ πάντα σχεδὸν ἦσαν ἑλληνικὰ εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ὁλοσχερῶς ἐξελληνίσθη, διετηρήθησαν ὅμως τὰ πλεῖστα τῶν ῥωμαϊκῶν πολιτικῶν ὀνομάτων, καὶ αὐτοκράτορες καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες προσέκειντο εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα τοῦ κράτους, νομίζοντες ὅτι προσδίδεται οὕτω μείζων λαμπρότης εἰς αὐτό, διὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας. Ἀλλ' ἂν καὶ ἐπιμελῶς ἀπέφευγον πᾶν τὸ ὑπεμφαῖνον τὴν συντελεσθεῖσαν μεταβολήν, ὄχι σπανίως, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων ὀλίγων μαρτυριῶν συνάγεται, ὑποδηλοῦται ἐκ τῶν λόγων των, ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸ γένος ὑπήκοοι διετήρουν τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομά των. Ὀλίγα παραδείγματα ἀρκοῦσιν εἰς ἀπόδειξιν τούτου. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις κατὰ κόρον κάμνει χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἕλληνος εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου καὶ ῥωμαϊκὸν ὀνομάζει τὸ κράτος του καὶ Ῥωμαίους τοὺς ὑπηκόους του, ἐν τῷ πρὸς τὸν υἱὸν Ῥωμανὸν συντάγματι (κεφ. 49 σ. 217) ἀποκαλεῖ Γραικοὺς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἕλληνας· ὅπερ δεικνύει ὅτι δὲν εἶχεν ἐπικρατήσῃ τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων ἐν Πελοποννήσῳ, ἢ ὅτι ἦτο ἀναγκαία ἡ διάκρισις τῶν ἀλλοφύλων ἐποίκων ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ γένος. Ἐν δὲ κεφ. 50 σ. 224 διαλαμβάνων περὶ τῶν κατοί-

κων τῆς Μάνης, παρατηρεῖ ὅτι οὗτοι κατάγονται «ἐκ τῶν παλαιοτέρων Ῥωμαίων» καὶ ὅτι «μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἕλληνες προσαγορεύονται»· τοῦτο σαφῶς δεικνύει ὅτι οἱ Μανιᾶται οὐδέποτε ἀπέβαλον τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομα αὐτῶν, παράλογος δὲ αὐτόχρημα εἶναι ἡ ἐξήγησις τοῦ πράγματος παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ· «διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτρας εἶναι καὶ προσκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας».

Ἡ βασιλόπαις ἱστοριογράφος Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἐκθέτουσα ὁπόσον συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς παιδείας παιδευτήριόν τι ἐν Κωνσταντινουπόλει, κτίσμα τοῦ πατρός της Ἀλεξίου, λέγει: «καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἐνταῦθα—καὶ τὸν ἀγράμματον Ἕλληνα ὀρθῶς ἑλληνίζοντα».

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὅστις φαίνεται ὡσεὶ ἐπιζητῶν διὰ στερροτέρας ἐμμονῆς εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς παραδόσεις νὰ προσδώσῃ μεῖζον κῦρος εἰς τὴν ἀσταθῆ καὶ ἀβέβαιον βασιλείαν του, καὶ Ῥωμαίων κράτος πανταχοῦ τῆς Ἱστορίας του καλεῖ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ Ῥωμαίους τοὺς ὑπηκόους, καὶ τὰ παραδείγματα, ἅτινα εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ πρὸς τοὺς στρατιώτας φέρει, παραλαμβάνει ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας· αὐτὸς οὗτος ὁ φιλορώμαιος αὐτοκράτωρ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν, τῶν βαρβάρων, Ἕλληνας καλεῖ τοὺς ἑλληνικοῦ γένους: «οὐκ ἐξ Ἑλλήνων μόνον τῶν αὐτόθι κατοικούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν προσοίκων βαρβάρων» (Β΄, 20 σ. 423). «καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους» (αὐτ. Γ΄, 3 σ. 28)· ἐν προσφωνήσει δὲ πρὸς τοὺς στρατιώτας: «Ἄνδρες Ῥωμαῖοι, μᾶλλον δὲ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι πάντες». Πρὸς τοῦτον γράφων ὁ Σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου (τῷ 1348), προσαγορεύει αὐτὸν σπάθην τῶν Μακεδόνων καὶ βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων ὑπ' αὐ-

τὸν ἐθνῶν, ἀλλ' ὄχι βασιλέα Ῥωμαίων (Καντακουζην. Δ', 14 σ. 94).

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τὰς βδελυρὰς κακουργίας αὐτῶν, τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων, μισητὸν γενόμενον, φαίνεται παραγκωνιζόμενον, συχνότερον δὲ καὶ μετὰ πολλῆς ἀγάπης ἀναφέρεται τὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἱστορήσας τὴν ἅλωσιν Νικήτας ὁ Χωνιάτης (σ. 767. 768 Βόννης) ἀποστέργει καὶ ν' ἀναφέρῃ κἂν τὰς πολεμικὰς πράξεις τῶν βαρβάρων τῆς Δύσεως καὶ τὰς νίκας αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων: «οὐκ ᾄσαίμην» λέγει, «τὰ βαρβάρων αὐτός, οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικάς, ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες ... πῶς ἂν εἴην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὕρημα τῶν Ἑλλήνων βαρβαρικαῖς καθ' Ἑλλήνων πράξεσι χαριζόμενος;»

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης ὁ Βατάτσης, ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριον τὸν Θ', τῷ 1237, ἀνομολογεῖ ἀπροκαλύπτως τὴν ἑλληνικὴν καταγωγήν του: «ἐν τῷ γένει τῶν Ἑλλήνων ἡμῶν ἡ σοφία βασιλεύει, καί, ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ ταύτης πανταχοῦ ῥανίδες ἀνέβλυσαν» (Ἀθήναιον τ. Α' σ. 393)· οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀλλὰ καὶ μονονουχὶ σύμπαντας τοὺς μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν βασιλεύσαντας ἀνακηρύσσει Ἕλληνας: «τῶν ἀρξάντων μετ' ἐκεῖνον ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους... Αὐτίκα οἱ τῆς βασιλείας μου γενάρχαι, οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Δουκῶν τε καὶ Κομνηνῶν, ἵνα μὴ τοὺς ἑτέρους λέγω, τοὺς ἀπὸ γενῶν ἑλληνικῶν ἄρξαντας» (αὐτ. σ. 374).

Ὅτε ἐν Νικαίᾳ ἐπανίδρυε τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν Θεόδωρος ὁ Λάσκαρης, ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι κατέστησεν ἄλλο αὐτοτελὲς ἑλληνικὸν κράτος Μιχαὴλ Α' ὁ Ἄγγελος·

τοῦτο δὲ ὠνόμασε δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἠπείρου.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες ἀνύψουν καὶ αὖθις εἰς περιωπὴν τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, οἱ λόγιοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπολειφθῶσιν αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς ἐκκλησίας ὁ ἑλληνομαθέστατος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν ὑπομνηματιστής, κηρύσσει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς δύο διακρίνονται κατηγορίας: «εἴς τε τὸν καθ' ἡμᾶς Ἕλληνα καὶ εἰς βάρβαρον» (Λόγος προεισόδιος τῆς ἁγ. Τεσσαρακοστῆς τ. 135 σ. 708 Migne). Ἄλλος δὲ θεολόγος, ὁ Θεσσαλονικεὺς Νικόλαος ὁ Καβάσιλας (ἀποθανὼν τῷ 1371), ἐν ἐγκωμίῳ εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον καλεῖ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας: «Τῶν νῦν ἁπανταχοῦ τῆς ἡμετέρας Ἑλλήνων» (Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 70)· ἐπαινεῖ δὲ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτι «τοὺς Ἑλλήνων ἔσωσε νόμους» (αὐτ.)· περὶ τῶν γονέων τοῦ ἁγίου Δημητρίου λέγει, ὅτι τῷ μὲν γένει ἦσαν Μακεδόνων κράτιστοι, τῇ δὲ χρηστότητι καὶ πάντων Ἑλλήνων (αὐτ. σ. 71)· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου λέγει, ὅτι ἐκόσμησε τὴν Ἑλλάδα ταῖς ἐκ βαρβάρων νίκαις (αὐτ. σ. 94).

Ἐπίσης διακρίνει τοὺς Ἕλληνας τῶν βαρβάρων καὶ ὁ τὰ τῶν Λατίνων φρονῶν Ἕλλην Βησαρίων ἐν ὑπομνήματι πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, δεσπότην ὄντα τότε τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὑπομιμνήσκει αὐτὸν ἔνδοξα παραδείγματα τῆς πατρίου ἱστορίας.

Ὁ Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς λέγει περὶ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου (1282): «διαβόητος ἐν τοῖς τότε γενόμενος Ἕλλησι» (Ϛ', 2 σ. 168). Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ οἱ πρὸς αὐτὸν ἐπιστέλλοντες πολλαχοῦ καλοῦσιν Ἕλληνας τοὺς Ἕλληνας τὸ γένος ὑπηκόους τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους (Ι, 12 σ. 478 τ. Α' σ. πθ' ἡα').

Ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος προσφωνεῖ τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Ε' Παλαιολόγον: «ὦ τῆς Ἑλλάδος ἥλιε βασιλεῦ» (Σάθα *Monuments* τ. *I*, σ. *XII*).

Ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης περὶ Ἑλλήνων καὶ Ἑλλάδος ὁμιλεῖ πάντοτε, οὐδαμοῦ δὲ τῆς ἱστορίας του ἀναφέρει Ῥωμαίους καὶ Ῥωμαϊκὸν κράτος.

Χρησμός τις ἐν χειρογράφῳ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος σύμπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν καλεῖ χώραν τῶν Ἑλλήνων (*Vassilief Anecdota graeco-byzantina* σ. 48).

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὁ καὶ τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα ἑλληνικώτατος Πλήθων, ἐν ὑπομνήματι περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων πρὸς τὸν βασιλέα Μανουὴλ τὸν Παλαιολόγον, διακηρύσσει τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν ὑπηκόων του: «Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἥ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ»· ὑποδεικνύων δ' ὅτι ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ προσεχὴς αὐτῇ γῆ καὶ αἱ περικείμεναι νῆσοι ἦσαν ἀείποτε ἡ οἰκειοτάτη χώρα εἰς τοὺς Ἕλληνας, εὐγλώττως ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα τῆς καταγωγῆς τῶν κατοίκων, καὶ ἐξυμνεῖ ἔπειτα τὴν εὔκλειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἑλλήνων: «Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες ἀεὶ οἰκοῦντες, οἱ αὐτοὶ ἐξότου περ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσιν, οὐδένων ἄλλων προενῳκηκότων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες, ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἑτέρων τὸ αὐτὸ ἔστιν ὅτε πεπονθότες· ἀλλ' Ἕλληνες τήνδε τὴν χώραν τοὐναντίον αὐτοί γε ἀεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες».

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ ἐκκλησία ἔκρινε συμφορωτάτην εἰς τὸ ἔθνος τὴν ὀνομασίαν τῶν Ῥωμαίων, καὶ εὐλόγως. Ὁ κατακτητὴς ἀνεγνώρισε τὸν Πατριάρχην ὡς Πατριάρχην τῶν Ῥωμαίων

(Ῥοὺμ πατριγκὶ) καὶ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπήγαγε σύμπαντας τοὺς Ῥωμαίους (Ῥοὺμ μιλέτι)· ὡς τοιοῦτοι δ' ἐθεωροῦντο πάντες οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ οἱ ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων πρότερον ὑπαγόμενοι. Οὕτω δ' ἡ ἐξουσία τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου ἐπεξετάθη ἐπὶ πάντων τῶν λαῶν, τῶν ὑποτελῶν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πλέον καὶ ἐπὶ λαῶν ὀρθοδόξων, οὐδέποτε μὲν εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο ὑποταχθέντων, ἀλλ' ὑποδουλωθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μόνοι συνεκτικοὶ δεσμοὶ τῶν λαῶν τούτων ἦσαν ἡ κοινὴ πίστις καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, ἄφρων δὲ θὰ ἦτο ἡ διάρρηξις τοῦ ἑτέρου τῶν δεσμῶν τούτων. Ἀλλ' ὁσάκις ἦτο χρεία νὰ δακριθῶσιν οἱ ἀλλόγλωσσοι τῶν ἑλληνογλώσσων, Ἕλληνας ἐκάλει τούτους καὶ ἡ ἐκκλησία. Ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἅλωσιν οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ἔγραφεν: «ἡ πατρὶς ἡμῶν Ἑλλὰς» καὶ «πάντων τῶν ἐν τῷ κλίματι τῷδε (Κωνσταντινουπόλεως) Ἑλλήνων» (παρὰ Σάθᾳ *Monuments grecs* τ. *IV* σ. *VII*). Φιλόπατρις ἠπειρώτης ἀρχιερεύς, ὁ Ματθαῖος Μυραίων τῷ 1618 ἐν Ἱστορίᾳ τῶν κατὰ τὴν Οὐκροβλαχίαν στ. 415 κἑ. καλεῖ μὲν Ῥωμαίους τοὺς ἐν Βλαχίᾳ Ἕλληνας, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπογόνους αὐτοὺς θεωρεῖ, προσθέτων ὅτι εἶναι γένος ἅγιον, ἀπ' ὅλους τιμώμενον, ὅπ' ἐγέμισαν τὸν κόσμον μὲ σοφίαν, μὲ γράμματα, μὲ ἄρματα καὶ μὲ θεολογίαν. Ὁ αὐτὸς ἱεράρχης τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀποκαλεῖ ὁτὲ μὲν «γένος τῶν Ῥωμαίων» (στ. 2359), ὁτὲ δὲ «γένος τῶν Ἑλλήνων», ἐξαπλῶσαν τὴν σοφίαν καὶ τὰ γράμματα ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης (στ. 2361)· ὁτὲ δὲ Γραικοὺς λέγει τοὺς Ἕλληνας (στ. 2454).

Ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Γραικὸς ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων προήρχετο ἐξ ἄλλου λόγου, τῆς ἀνάγκης δια-

κρίσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν λατινοδόξων ὀπαδῶν τσῦ Πάπα Ῥώμης. Οὕτως ὀνομάζει τοὺς ὑπ' αὐτὸν χριστιανοὺς ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' ἐν γράμματι πρὸς τὸν πάπαν Ῥώμης καὶ ἐν ἑτέρῳ πρὸς τὸν Φιλαδελφείας μήτροπολίτην. Οὕτω κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης ἐν ἱστορικῷ ἐκκλησιαστικῷ συγγράμματι, ἀναφέρων καὶ τὸν λόγον τῆς τοιαύτης χρήσεως· ὅτι δηλ. ἀποφεύγει «τὸ μὲν Ἕλληνες διὰ τὴν ἔμφασιν τῆς εἰδωλοθρησκείας, τὸ δὲ Ῥωμαῖοι πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν Ῥωμάνων».

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως πάντες οἱ ἐν τῇ ξένῃ λόγιοι Ἕλληνες ὠνόμαζον Ἕλληνας τοὺς ὁμοεθνεῖς των. Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις δὲν ἦτο ἀσυνήθης ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἐν τῷ προλόγῳ τῶν διδαχῶν τοῦ Ἀλεξίου Ῥαρτούρου, (ἐν Ἐνετ. 1560), συντεταγμένῳ ὑπὸ Θεωνᾶ ἐξάρχου τοῦ πατριάρχου, ὕστερον δὲ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, φέρεται ἡ φράσις: «τὸ ἡμέτερον Ἑλλήνων γένος, τὸ τῶν χριστιανῶν δηλαδή». Ἡ ἱστορία τοῦ Νεκταρίου (1677) φέρει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ αὐτῆς: «συντεθεῖσα εἰς κοινὴν γλῶσσαν — διὰ ν' ἀκούεται ἀπὸ κάθε ἄνθρωπον Ἕλληνα».

Θὰ ἐμήκυνον ἄνευ ἀνάγκης τὸν λόγον παραθέτων καὶ ἄλλα παραδείγματα. Ἀλλ' ἀσύγγνωστος θὰ ἦτο ἡ παράλειψις τῆς γνώμης τοῦ ἱερομονάχου Διονυσίου Πύρρου, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μετὰ πολλῆς ὀρθοφροσύνης ἀποφαίνεται περὶ τοῦ προσήκοντος ἐθνικοῦ ὀνόματος (Χειραγωγία τῶν παίδων. Ἐνετ. 1810): «Ἐρώτ. Πῶς πρέπει νὰ ὀνομαζώμεθα ἡμεῖς, Ἕλληνες ἢ Ῥωμαῖοι; — Ἀπόκρ. Ποτὲ νὰ μὴ θελήσητε νὰ ὀνομάζεσθε Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ Ἕλληνες, διότι οἱ Ῥωμαῖοι, ἤγουν οἱ Ῥωμᾶνοι, ἐβαρβάρωσαν καὶ

ἠφάνισαν τὴν Ἑλλάδα, τὴν γλυκυτάτην μας πατρίδα· καὶ ἂν τινὰς νέος ἔχῃ ὄνομα ἢ ῥωμαϊκόν, ἢ ἑβραϊκόν, ἢ ῥωσικόν, ἢ ἀραβικόν, πρέπει εὐθὺς νὰ τὸ ἀλλάξῃ, καὶ νὰ ὀνομάζεται μὲ ὄνομα ἑλληνικόν, τουτέστιν ἢ Μιλτιάδης, ἢ Θεμιστοκλῆς, ἢ Ἀχιλλεύς, ἢ Θησεύς, ἢ Ἀλέξανδρος, ἢ Πλάτων, ἢ Δημοσθένης κτλ. καὶ τότε ἕνας νέος ἀλλάζων τὸ ὄνομά του, θέλει ἐντρέπεται νὰ μὴ ἔχῃ καὶ τὰ ἔργα τῶν προγόνων του».

Ἀλλ' ἠδύνατό τις ἴσως ν' ἀντείπῃ ὅτι ταῦτα εἶναι πιθανῶς κατασκευάσματα λογίων, ἀσύμφωνα πρὸς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, καὶ ὅτι τὸ πολὺ τοῦ λαοῦ εἶχε λησμονήσῃ τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομά του, μόνον τὸ Ῥωμιὸς γνωρίζον. Ὁ κ. Παλαμᾶς φέρει παραδείγματα ἐκ τεσσάρων ἢ πέντε δημοτικῶν ᾀσμάτων, ἐν τοῖς ὁποίοις οἱ Ἕλληνες ὀνομάζονται Ῥωμιοί. Ἀληθῶς τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο συνηθέστατον εἰς τὸν λαόν ἀλλ' ἠγνόει ὁ λαὸς τὴν καταγωγήν του καὶ ἦτο ξένον εἰς αὐτὸν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα; Τὰ δημοτικὰ ᾄσματα μαρτυροῦσι τὸ ἀντίθετον, διότι συχνοτέρα μνεία γίνεται ἐν αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ἢ τοῦ τῶν Ῥωμιῶν. Δὲν ἔχομεν δυστυχῶς δημοτικὰ ᾄσματα, μνημονεύοντα τὸ ἐθνικὸν ὄνομα, ἀποδεδειγμένως παλαιότερα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ἀλλ' αὐτὰ τὰ σωζόμενα παλαιότατα δημοτικὰ ᾄσματα μόνον Ἕλληνας ἀναφέρουσι καὶ ὄχι Ῥωμιούς, καὶ εἰς τὰ περὶ τῶν ἀγώνων πρὸς τοὺς Τούρκους δημοτικὰ ᾄσματα συχνότατα ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἐν τραπεζουντίῳ δημοτικῷ ᾄσματι περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος λέγεται Ἕλλην:

Τὴν πόλιν ὄντας ὥριζεν ὁ Ἕλλεν Κωνσταντῖνον . . .
ὁ βασιλιᾶς, ὁ βασιλιᾶς, ὁ Ἕλλεν Κωνσταντῖνον.

(Ἰωαννίδου Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος σ. 292. Τριανταφυλλίδου οἱ Φυγάδες σ. 169).

Ἕτερον δημοτικὸν ᾆσμα περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Τραπε-

ζοῦντος, σύγχρονον τοῦ γεγονότος (1462) ἀναφέρει ἐπίσης Ἕλλενους, καὶ ἑλληνικὰ κάστρα, καὶ ἑλληνικὸν κοντάρι καταλήγει δ' ὡς ἑξῆς:

Ἐκεῖ Ἑλλένοι ἐπέθαναν, μύριοι παλληκάρια
(Ἰωαννίδης σ. 287).

Ἕτερον προγενέστερον τῆς Τραπεζοῦντος, ἱστοροῦν τὴν ἡρωϊκὴν ἄμυναν τοῦ φρουρίου Γουδελᾶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, λέγει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν μάχην:

Σκοτῶσαν τρίους Ἕλλενους, δεκαεπτὰ πασιάδες.
(Τριανταφυλλίδης σ. 48).

Ἐν τῶν ᾀσμάτων, ὧν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται ὁ κ. Παλαμᾶς, εἶναι παλαιὸν τραπεζούντιον, προγενέστερον καὶ τοῦτο τῆς ἁλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐν αὐτῷ κεῖται ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Παλαμᾶ μνημονευόμενος στίχος:

Δράκοι καὶ δρακοντόπουλα, ῥωμαίικα παλληκάρια.

Οὐδὲν ὅμως μαρτυροῦσι περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ Ῥωμιὸς τὰ ῥωμαίικα παλληκάρια τοῦ ᾄσματος. Οἱ Ἕλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων διετήρησαν, ὡς εἴπομεν ἤδη, τὰ πλεῖστα τῶν πολιτικῶν ῥωμαϊκῶν ὀνομάτων Ὁ στρατὸς τοῦ κράτους ἐλέγετο ῥωμαϊκὴ δύναμις, ῥωμαϊκὸς στρατός· ῥωμαίικα δὲ παλληκάρια εἶναι οἱ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατόν. Περὶ τούτου εὐκόλως πείθεται πᾶς τις καὶ ἐξ ἁπλῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ ᾄσματος (δημοσιευθέντος παρὰ τῷ Ἰωαννίδῃ σ. 286). Τετράκις ἐν αὐτῷ ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἐπίθετον ἑλληνικός: « ἑλλενικὸν κοντάριν » (δίς), « ἑλλέν'κα παλληκάρια », « ἑλλενικὸν λαλίαν» Χαρακτηριστικώτατος δ' εἶναι καὶ ὁ ἑξῆς στίχος αὐτοῦ:

Εἴχαμε νέους Ἕλλενους, ῥωμαίικα παλληκάρια,

σαφῶς δεικνύων ὅτι πρόκειται περὶ Ἑλλήνων, ὑπηρετούντων εἰς τὸν βασιλικὸν στρατόν. Καὶ τὸ ᾄσμα ὑπόθεσιν ἔχει

τὴν ἐξιστόρησιν μάχης πρὸς Τούρκους, γενομένης κατὰ προσταγὴν ἑνὸς τῶν βασιλέων τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἄλλο παράδειγμα ἀναφέρει ὁ κ. Παλαμᾶς ἐξ ᾄσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη: «ὅσοι Ῥωμιοὶ κι' ἂν τ' ἄκουσαν». Ἐν ἄλλῳ ὅμως ᾄσματι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὁ ἥρως θνήσκων παραγγέλλει εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μὴν τὸν κλάψουν, διότι τὸν «κλαίει ὅλ' ἡ Ἑλλὰς» (Passow σ. 187). Ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν, ὅτε κατ' ἄλλο δημοτικὸν ᾆσμα, προσκαλεῖ ὁ Ὁμὲρ πασᾶς τὸν Μπότσαρην νὰ παραδώσῃ τὰ κλειδιά, «πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ Τούρκους μὲ πασάδες» (αὐτ. σ. 190). Ἐν ἄλλῳ ἄσματι περὶ τοῦ Μεσολογγίου, «πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ τὸν Σουλτὰν Μαχμούτη» (αὐτ. σ. 191). Τὸν θάνατον τοῦ Μπότσαρη ἀγγέλλει, κατ' ἄλλο δημοτικὸν ᾆσμα, ἕνα πουλὶ ποῦ «τ' ἄκουσαν καὶ δυὸ Ἕλληνες, δυὸ Ἀνατολικιώταις» (αὐτ. σ. 188).

Ἄλλα παραδείγματα τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ Ἕλλην εἰς τὰ δημοτικὰ ᾄσματα κρίνω περιττὸν ν' ἀναφέρω· ἕκαστος ἡμῶν ἐνθυμεῖται ἀρκετὰ τοιαῦτα, καὶ ἂν δὲν τὰ διατηρῇ εἰς τὴν μνήμην του, δύναται ν' ἀνοίξῃ οἱανδήποτε συλλογὴν ὅπου προχείρως δύναται νὰ εὕρῃ.

Ὁ κ. Παλαμᾶς ἀναφέρει καὶ τὸ περιεργότατον τοῦτο, ὅτι τὸ ὄνομα Ἕλλην διετήρησε μέχρι τῆς χθὲς τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρικὴν σημασίαν. Ἐπάγεται δὲ μαρτύριον στίχον κυπριακοῦ ᾄσματος:

Ἡ μάννα τ' ἦταν χριστιανή, κι' ὁ κύρης τού τον Ἕλλη.

Ἀλλ' ἡ μαρτυρία εἶναι ἥκιστα ἀξιόπιστος. Τὸ ᾆσμα ἐξ οὗ παραλαμβάνει τὸν στίχον δὲν εἶναι δημοτικόν· εἶναι συναξάριον τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, στιχουργηθὲν κατὰ παράφρασιν παλαιοῦ βίου τοῦ ἁγίου, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα Ἕλλην εἰς

δύσφημον σημασίαν παρελήφθη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου. Τὸ συναξάριον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Σακελλαρίου (Κυπριακὰ τ. Β, σ. 99), ἀποτελεῖται δ' ἐκ στ. 571· καὶ μόνον τὸ μῆκός του καταδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι δημοτικὸν ᾄσμα.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐξέλιπε πᾶς λόγος τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Ῥωμιός. Τὸ ὄνομα καθ' ἑαυτὸ ὑπονοεῖ ἄρνησιν τῆς ἐθνικότητος τοῦ φέροντος, δηλοῦν ἁπλῶς τὸν ὑπήκοον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους· μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ ἡ ἔννοια αὕτη περιωρίσθη ὡς εἴδομεν· καὶ τὸ ὄνομα ἔμεινεν ὡς δηλωτικὸν τοῦ πρεσβεύοντος τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ ὑπαγομένου εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου.

Ἂν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο ὅμοιον πρὸς τἄλλα τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἀποτελοῦντα ἔθνη· ἂν δὲν εἶχεν ἱστορίαν ἔνδοξον, προγενεστέραν τῆς ἱδρύσεως τοῦ κράτους ἐκείνου, καὶ ἠδύνατο ν' ἀπαρνηθῇ αὐτήν, θὰ ἐθεώρει βεβαίως ἐπαρκῆ τὴν δόξαν ὅτι ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸ μέγα καὶ πανίσχυρον ῥωμαϊκὸν κράτος, καὶ τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἦτο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ἐν πᾶσι πρωτοστατοῦν καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἰθῦνον. Τότε δὲ θὰ ὠφείλομεν νὰ λάβωμεν τοῦ κράτους ἐκείνου τὸ ὄνομα, καὶ νὰ διατηρήσωμεν τὴν προσηγορίαν τοῦ Ῥωμιοῦ, νὰ ὀνομάσωμεν δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν χώραν ἀντὶ Ἑλλάδος Ῥωμανίαν, ὡς ὠνόμαζεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Ἔχοντες δὲ τὴν προτεραιότητα, θὰ ἠναγκάζομεν τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Μολδαυούς νὰ ζητήσωσιν ἄλλο ὄνομα διὰ τὰς ἑνωθείσας ἡγεμονίας των· διότι τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐγκαταλειφθέντα ὀνόματα παρέλαβον οὗτοι, ὀνομάσαντες τὴν χώραν αὐτῶν Ῥωμανίαν (Românía), ἑαυτοὺς δὲ Ῥωμαίους (Românĭ).

Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνακτῆσαν τὸ ἀληθὲς ἐθνικὸν

ὄνομά του, κατεδίκασε τὸ ἐπείσακτον ὄνομα τοῦ Ῥωμιοῦ, προσδῶσαν εἰς αὐτὸ ὀνειδιστικὴν σημασίαν. Ὁ Ῥωμιὸς εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ συνενοῦντος ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἐλαττώματα τοῦ Ἕλληνος, καὶ τὸ ῥωμαίικο ὁ τύπος τοῦ κακῶς διοικουμένου κράτους. Ὑπάρχει βεβαίως καὶ ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ φράσις, ἣν ἀναφέρει ὁ κ. Παλαμᾶς, «μίλα ῥωμαίικα»· ἀλλ' ἡ φράσις αὕτη παρέμεινεν ἐκ τῆς συνηθείας, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς διακρίσεως τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τῆς ἀρχαίας· ὅταν ὁ λαὸς καλῇ ἑλληνικὰ τὴν γλῶσαν, ἣν ὁμιλεῖ, τὴν ἀρχαίαν καλεῖ «βαθιὰ ἑλληνικά»· ἀλλὰ συνηθέστερον καὶ ἁπλούστερον κάμνει τὴν διαστολὴν ὀνομάζων ῥωμαίικη τὴν δημώδη καὶ ἑλληνικὴν τὴν ἀρχαίαν. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Dodwell (*A classical Tour through Greece* κεφ. 5), λέγων ὅτι «τὴν νεωτέραν γλῶσσαν καλοῦσι ῥωμαίικη πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἣν καλοῦσιν ἑλληνικήν». Ὁ βαθὺς οὗτος παρατηρητὴς τῶν καθ' ἡμᾶς προσθέτει εἰς ταῦτα, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες τοὺς προγόνους των καλοῦσιν Ἕλληνας καὶ τὴν χώραν των Ἑλλάδα.

Ἡ σημερινὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἕλληνες ὡς ἐθνικοῦ ἡμῶν ὀνόματος, δὲν εἶναι, ὡς κατεδείχθη ἐκ τῶν προειρημένων, τεχνητὴ καὶ βεβιασμένη ἀναζωογόνησις νεκροῦ τύπου· τοιαῦται ἀπόπειραι οὐδέποτε εὐδοκιμοῦσιν, οὐδ' ἐπηρεάζουσιν τὸν λαόν. Τὸ κράτος ὅπερ ἀπεδείχθη ἀνίσχυρον νὰ ἐπιβάλῃ τὴν μεταβολὴν τῶν ὀνομάτων τῶν μέτρων καὶ τῶν σταθμῶν, καίτοι εὐθὺς κατὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτοῦ ἔθεσε νόμους περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ δεκαδικοῦ συστήματος, θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν νὰ μεταβάλῃ αὐτὸ

τὸ ἐθνικόν του ὄνομα; Ἀλλὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἡ χρῆσις οὐδέποτε εἶχεν ὁλοσχερῶς ἐκλίπῃ· οὐδέποτε ἐλησμόνησεν ὁ λαὸς τὴν καταγωγήν του, τὰς παραδόσεις του, τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὸν πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἐπωδύνων χρόνων τῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους δουλείας καὶ μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐλευθέρας πατρίδος, συμβολίζει τὸ ὄνομα τοῦ Ἕλληνος, κεντρίζον εἰς εὐγενεῖς ἀγῶνας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς εὐκλείας. Τὸ φρόνημα δὲ καὶ τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους ἐξεδήλωσαν αἱ συνελεύσεις αὐτοῦ κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, ἀναλαβοῦσαι καὶ καταστήσασαι κοινὸν τὸ ὄνομα τοῦτο.

Ὁ κ. Παλαμᾶς εἶναι ὁ ποιήσας τοὺς ὡραίους τούτους στίχους:

Κρυμμένη 'ς τὴν πολύπαθη τὴ Ῥωμιοσύνη,
σὰ νὰ ξανοίγω τὴ βασίλισσα Ἑλλάδα.

Ὁ ἐμπνευσμένος ποιητὴς βλέπει ἐναργέστερον καὶ κρίνει ὀρθότερον τοῦ γλωσσολογοῦντος λογογράφου. Ἂς μὴ ἐπιμένῃ λοιπὸν ζητῶν νὰ μένῃ κρυμμένη πάντοτε ὑπὸ τὰ ῥάκη τῆς Ῥωμιοσύνης ἡ βασίλισσα Ἑλλάδα!

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1901.